

РЕЛІГІЙНО-КОНФЕСІЙНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ЯК ПЕРЕШКОДА РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ

Стаття присвячена аналізу проблем віротерпимості, які завжди гостро стояли в людському суспільстві і не можуть бути вирішені поза контекстом розвитку толерантності як соціогуманітарним феноменом.

Звертається увага на те, що головними дійовими особами в релігійно-конфесійній боротьбі сьогодення виступають УПЦ КП та УПЦ, конфлікт між якими продовжує тліти на ґрунті контролю за найбільшими святинями держави.

Прагматичний підхід людини до відносин з оточуючим світом та людьми, що його заселяють, призвів до виникнення наступної життєвої концепції: у своєму прагненні до самореалізації не заважати іншій особі в її самовираженні, інакше виникне конфлікт. Усвідомлення цього стає тим базисним фактором, на якому далі починають виникати такі поняття, як гуманність, толерантність, людяність тощо, та які є похідними від нього. Отже, толерантність – це терпимість до думки та дій іншої людини, за умови, що вони не створюють дискомфорту оточуючим. Проте це лише один бік медалі. З іншого боку повинно бути ще щось, бо інакше виникає просто думка: "якщо ти мені не заважаш та не маєш до мене нічого, то й я до тебе нічого не маю". Тобто з'являється звичайна байдужість, а толерантність ні в якому випадку цього не допускає. Цим іншим стає таке поняття, як повага, яка ґрунтується на усвідомленні єдності та рівності між людьми. Вона вносить духовну компоненту до попередньо зазначеної прагматичної та утворює нову якість.

Метою даної статті є аналіз проблем віротерпимості, які завжди гостро стояли в людському суспільстві і не можуть бути вирішені поза контекстом розвитку толерантності як соціогуманітарним феноменом.

Спираючись на відому кантівську максимуму – нехай твої вчинки слугуватимуть правилом для поведінки всіх у суспільстві – автор бере на себе сміливість визначити толерантність як найважливішу прескрипцію соціального життя загалом. У сучасних умовах толерантність набуває надзвичайної актуальності саме в онтологічному вимірі свого розгортання і як соціально-практичний феномен, і, відповідно, як соціально-філософська категорія. Так, з XIX століття світове співтовариство переходить до нової ери – ери глобалізації розвитку. Ця ера відкриває для людства не лише нові, небачені досі можливості розвитку і зростання, але й нові загрози, проблеми і глобальні конфлікти, що виникають на міжособистісному рівні. Якщо світ хоче не лише виживати, а й домогтися нового рівня розвитку для всіх країн, він повинен шукати нових шляхів подолання цих негативних явищ шляхом пропагування терпимості, людяності, любові та в решті-решт – толерантності стосовно оточуючих. Сучасний аналіз процесу глобалізації і її впливу на українське суспільство спирається на низку наукових праць. Автори "Цивілізаційної моделі сучасності" – Ю.М. Пахомов, С.Б. Кримський, Ю.В. Павленко на широкому історичному соціокультурному та етнополітичному матеріалі висвітлюють становлення й місце України в сучасному світі, що глобалізується. Директор Центру міжнародних досліджень професор А.І. Уткін у своїй книжці "Глобалізація: процес і осмислення" аналізує соціально-політичні, економічні перетворення, що знижують бар'єри між державами. У праці А.Г. Володіна і Г.К. Широкого "Глобалізація: начала, тенденции, перспективы" поставлено низку питань, що стосуються нашого майбутнього в сучасному світі, що швидко змінюється. Глобалізація світового розвитку не є чимось таким, що впало на голову людства знезап'я. Історично світ глобалізується і інтегрується в процесі всього періоду свого розвитку.

Глобалізація поставила перед людством дві надзвичайно важливі проблеми – міграція людських мас та криза ідентичності, які мають безпосередній вплив на психіку людини. Міграція – це процес зміни постійного місця мешкання [індивідів](#) або [соціальних груп](#), що виражається в переміщенні в інший регіон, географічний район або країну [1]. Міграція є складним соціальним процесом, вона значно впливає на формування якісних та кількісних характеристик населення. В одному з своїх виступів Кофі Аннан заявив: "міграція є "одним із найважливіших для нас викликів у XXI столітті та наголосив на потребі управляти нею для користі всіх країн, з яких походять мігранти, тих, що приймають їх, транзитних країн і самих мігрантів" [2: 8].

Ідентичність ми визначаємо як інтегративний феномен, що забезпечує відповідність внутрішнього психологічного змісту особистості тому, що нею презентується, а також захист особистого "Я", реалізованість власної "Я концепції", переживання цілісності власного буття. У свою чергу криза ідентичності означає невідповідність, розбіжність структури "Его", дифузність у єдності переживань, когніцій, мотивацій поведінки особистості [3: 12]. Отже, криза ідентичності є нічим іншим, як частковою або повною втратою індивідом точок дотичності та взаємодії із суспільством. Це є результатом стрімкого руйнування (змінення, зміщення) сталих та вкорінених ознак людської ідентифікації. Сюди ми відносимо мову, культуру, віросповідання, громадянство тощо.

Історичні реалії констатують відсутність в українців протягом тривалого часу власної держави. Це й стало причиною неможливості випрацювання єдиної національно-консолідувальної ідеї. За останні шістьнадцять років незалежності ми так і не знайшли самі для себе того універсального положення, догми, твердження, яке б стало спільним для всіх українців. Для утвердження України як висококультурної та гуманної держави надзвичайно важливе значення має формування та реалізація державної етно-національної політики, гармонізація міжнаціональних відносин, забезпечення суспільної стабільності та міжетнічної толерантності в суспільстві.

Те, що Україна не мала власної держави, ускладнило формування сталих національних ідентифікаційних чинників українського суспільства, гранично обмежило природній розвиток міжетнічних і міждержавних

відносин та їх вплив на творення нації. На амбівалентність в етнічній та національній ідентичностях як на прояв "розколотої свідомості", "подвійної ідентичності" поміж українською та російською (або російсько-радянською) вказують як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники [4]. Це у свою чергу розвинуло в українців такі навички, як гнучкість та еластичність щодо вибору напрямку розвитку та ідентифікації себе в соціумі. Певним чином українців можна вважати вимушеними космополітами. Не маючи тривалого державного підґрунтя, ми чітко орієнтуємось у нових реаліях та в пошуках кращих умов, потрапляючи в нове середовище (групу, країну), українці швидко адаптуються там.

Історики відзначають, що саме у такі складні моменти історичного творення державності консолідуючим провідником у багатьох країнах ставала церква. У той час, як державні діячі змушені були шукати найкращі варіанти розв'язання політичних та економічних криз, церква брала на себе роль піклувальника за духовну компоненту нації. Проте вона так і не стала тією силою, яка б змогла згуртувати навколо себе українську громаду.

Провідною релігією в Україні є Християнство, яке ми перейняли з Візантії за часів князя Володимира. Проте воно не було того візантійського зразка з його чіткою та могутньою вертикаллю влади та ієрархії. Християнські та язичницькі вірування були адаптовані одне до одного і ми отримали їх сентенцію. Україна Сковороди та Гоголя ніколи не випромінювала владність візантійсько-центриського кшталту.

Релігійне відродження, що охопило наприкінці 80-х початку 90-х рр. Україну, мало не тільки позитивні, а й негативні наслідки, до яких необхідно віднести, в першу чергу, міжконфесійне протистояння. Конфліктність у релігійній сфері й досі є одним з найбільш дестабілізуючих факторів суспільного розвитку. Науковим вивченням окремих аспектів проблеми міжконфесійних конфліктів займалися такі автори, як О. Кудлай, В. Єленський, В. Бондаренко, П. Косуха, М. Новиченко, О. Шуба.

У 90-і рр. в Україні існувало дві основні лінії міжконфесійного протистояння:

1. Православно-католицька, тобто між усіма відгалуженнями українського православ'я, з одного боку, та римо- й греко-католиками – з іншого;

2. Міжправославна, тобто між Українською православною церквою в єднанні з Московським Патріархатом (УПЦ МП), Українською православною церквою Київського Патріархату (УПЦ КП) та Українською автокефальною православною церквою (УАПЦ) [5: 17-18].

Різке збільшення кількості релігійних громад (так, тільки впродовж 1990 р. було зареєстровано 1677 греко-католицьких громад, практично водночас з'явилося 1100 нових парафій автокефальної церкви [6: 31]) призвело до нестачі культових будівель і породило перші спалахи конфлікту. Дуже активно розпочався процес розмежування із структурами російського православ'я в Україні, перерозподіл сфер впливу між церквами. Підтриманий різними політичними силами, які у власних інтересах використовували протиріччя на релігійному ґрунті, конфлікт набув такого розмаху й гостроти, що з внутрішньоцерковної справи виріс до рівня загальнодержавної проблеми. Так, у 1995 р. протистояння існувало у майже 600 населених пунктах країни [7: 16]. У 1997 р. в Україні налічувалося 446 поселень, де релігійну ситуацію можна було визначити як гостру, причому у 158 з них існувало відкрите протистояння між церковними громадами. 85 відсотків усіх цих поселень було охоплено конфліктом між православними і греко-католиками.

Між православний конфлікт призвів до утворення зон загостреного конфлікту, головним чином на Волині й Буковині: так, у Рівненській області у 1997 р. напруга існувала в п'ятнадцяти населених пунктах, у Чернівецькій області – у дванадцяти поселеннях, кількарічне протистояння існувало в ряді сіл Тернопільської області. Загострення конфлікту між вірними УПЦ та УПЦ КП на початку 1998 р. відбулося у селах Сумської області; вірні УПЦ КП та УАПЦ конфліктували у поселеннях Хмельниччини тощо [7: 16]. Створення на місцях агітаційних груп з прихильників УПЦ з метою протидії виникненню у них громад УПЦ КП, спроби УПЦ КП ініціювати рух парафіяльного кліру УПЦ знизу за створення Єдиної Помісної Православної церкви, звинувачення УПЦ в антидержавній спрямованості її діяльності [8: 24-27] тощо – усе це сприяло подальшій ескалації напруги. Конфлікт набув власної інерції, нашарування непорозумінь відкладалися на багатьох рівнях суспільно-психологічного і соціокультурного простору [9: 142]. За даними соціологічних досліджень, він викликав почуття тривоги у 59,3 відсотків опитаних. 54,8% респондентів були занепокоєні тим, що міжконфесійне протистояння ускладнює роботу державних органів влади, 59,4% – міжнаціональне спілкування, 64,2% – духовне відродження, 52,1% – родинні стосунки [10: 110].

Причини міжконфесійних протистоянь досить глибоко коренилися в національному, релігійно-догматичному та історичному контекстах, але треба визнати, що вони значною мірою були підсилені соціально-політичною й економічною ситуацією в країні. Фахівці Відділення релігієзнавства інституту філософії НАН України у 1994 р. провели опитування понад 1100 віруючих різних церков у всіх регіонах країни. За даними цього дослідження, 55,2% опитаних вважали вирішальним чинником конфліктів суперечки за право володіння культовими будівлями й майном. Ще відомий італійський соціальний філософ Н. Макиавеллі основу конфлікту вбачав у матеріальному, майновому, економічному інтересі людини, яка швидше забуде і вибачить убивство батька, ніж вилучення майна [11: 3-4]. Далі називалися загальна криза й поширення беззаконня, некомпетентні дії місцевих органів влади, втручання політичних партій і громадських організацій. Значно менше було тих, хто вбачав у підґрунті конфлікту суто релігійні чинники – так, спробам залучити на свій бік віруючих інших сповідань надавали вирішального значення тільки 22,2% опитаних.

Експерти з релігійних питань під час проведення у листопаді 1998 р. у Києві конференції "Релігійна свобода в Україні в контексті міжнародного правового досвіду" проранжували причини міжрелігійних конфліктів таким чином: перше – це суперечки за право володіння культовими будівлями й майном – на них вказали 88% опитаних. Друге – це втручання політичних партій і громадських організацій – 60%. Третє – некомпетентність

місцевих органів влади 56%. Далі йшли: загальна криза, поширення беззаконня та намагання повернути віруючих інших церков. Крім того, експерти відзначили низький загальний культурний рівень і безконтрольність дій священнослужителів. Водночас опитані підкреслили і величезну роль у виникненні та існуванні міжрелігійних конфліктів політичного протекціонізму певній конфесії з боку вищестоящих органів влади. Наявність такого протекціонізму в Україні констатували 68% респондентів. Відзначивши, що влада часто спиралася на принцип "одержавлення" домінуючої у регіоні церкви, експерти майже одноставно (76%) засудили таку практику [12: 28].

Сьогодні ми маємо три церкви, які відвідують українці. Це – українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП) на чолі з патріархом Філаретом (Михайло Денисенко), українська православна церква Московського патріархату на чолі з митрополитом Володимиром (Віктор Сабодан) та українська Греко-католицька церква (УГКЦ) на чолі з кардиналом Любомиром Гузаром. Відповідно до дослідження, яке було проведене влітку 2007 року Фондом Демократичні ініціативи і компанією Ukrainian Sociology Service, за кількістю прихожан УПЦ КП значно випереджає УПЦ: 32,4% дорослого населення проти 20,9% [13: 42]. У той же час УГКЦ посилює свої позиції, згідно з опитуваннями, до прихожан цієї церкви себе зараховувало вже 10,3% дорослого населення України порівняно з 8,8% у 2006 р. [13: 51].

Головними дійовими особами в релігійно-конфесійній боротьбі сьогодення виступають УПЦ КП та УПЦ, конфлікт між якими продовжує тліти на ґрунті контролю за найбільшими святинями держави. Так УПЦ підвладні майже всі великі релігійні установи в найбільших містах нашої держави. Вони забезпечують надходження великих фінансових мас до церковної скарбниці. Також митрополит Володимир, якого підтримує російська православна церква, не визнає існування української православної церкви Київського патріархату. Він відкидає пропозиції патріарха Філарета щодо об'єднання православних церков у єдину. Це небажання порозумітись продукує ворожнечу між церквами, які самі мають виступати посередниками в розв'язанні конфліктів у суспільстві. Головними дійовими особами в цьому протиріччі стають прихожани, які інтенсивно продукують на оточуючих свої релігійні переконання. Така агресивна позиція церкви та її послідовників аж ніяк не сприяє розвитку та утвердженню ідеї толерантності. Не варто забувати про те, що як окремі люди, так і соціальні групи з дивовижним фанатизмом відстоюють, наприклад, національні чи релігійні пріоритети. Згадаймо хоча б хрестові походи або релігійні війни кінця XVI – середини XVII століття. Для України такий варіант розгортання подій не є властивим. Тут свою роль відіграє зруйнованість етнокультурних та національних ідентифікаційних пластів свідомості українського суспільства. Протистояння між конфесіями не має радикального характеру. В ньому відсутня ідея знищення або підкорення однією силою іншої. Така ідея передбачає наявність чіткої політико-ідеологічної структури та боротьби. Але це, в силу природно-історичної пасивності, не властиве нам. Дане протистояння має перманентний характер і не знайде підтримки в суспільстві.

Таким чином, хоч українці й не мають глибокого та тривалого досвіду державності, небезпеки виникнення нетерпимості та впадання у радикальність не існує. Український народ віддає перевагу прагматичному підходу до життя та подій. Це в період світової глобалізації відкриває нам можливість для нової ідентифікації. Свідомість українця не є закостенілою, вона є пластичною та має більше переваг у сучасному світі. Отже, українці мають можливість обернути свій недолік тривалої відсутності державності на власну перевагу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. <http://uk.wikipedia.org>
2. "Крізь кордони". Інформаційний бюлетень УВКБ ООН в Україні. Київ – 2005 р. – № 6. – С. 8.
3. Середняцька І.Я. Психологічний аналіз кризи ідентичності у студентської молоді 2005 року. Автореф. дис. ... канд. психол. наук. Південноукр. держ. ун-т ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2005. – С. 12.
4. Лосів І. Українське суспільство сьогодні: явище духовної залежності. Спроба культурологічного діагнозу, www.ukrlife.org/main/minerva/losiff.html
5. Новиченко М. Міжконфесійні конфлікти // Людина і світ. – 1995 р. – № 4 – С. 17-18.
6. "Гарячі точки": стан справ і шляхи врегулювання. Офіційний вісник Державного Комітету у справах релігій // Людина і світ. – 1997 р. – № 2 – С. 31.
7. Міжконфесійні конфлікти в Україні: причини і наслідки // Людина і світ. – 1995 р. – № 3 – С. 16.
8. Інформаційний звіт про стан та тенденції розвитку релігійної ситуації в Україні від 25.03.1997 р. Поточне діловодство Державного Комітету у справах релігій України, 1997р. – С. 24-27.
9. Шуба О. Міжцерковний конфлікт. Сподівання на мудрість і терпіння // Віче. – 1995. – № 5 – С. 142.
10. Наєнко А. Релігійний світогляд молоді: соціологічний аналіз // Республіканець. – 1994. – С. 110.
11. Макиавеллі Н. Государь. Москва, Харьков, 2006. – С. 3-4.
12. Експерти про нетрадиційні релігії і міжрелігійні конфлікти. Офіційний вісник Державного Комітету України у справах релігій // Людина і світ. 1999 р. – № 2 – С. 28.
13. Журнал "Корреспондент", № 32 від 17 серпня 2007. – С. 42-51.

Матеріал надійшов до редакції 23.10. 2007 р.

Лакійчук П.В. Религиозно-конфессиональные противоречия как препятствие развитию толерантности в украинском социуме.

Статья посвящена анализу проблем веротерпимости, которые всегда остро стояли в человеческом обществе и не могут быть решены вне контекста развития толерантности как социогуманитарного феномена.

Обращается внимание на то, что главными действующими лицами в религиозно конфессиональной борьбе настоящего выступают УПЦ КП та УПЦ, конфликт между которыми продолжает тлеть на почве контроля за наибольшими святынями государства.

Lakiychuk P.V. Contradictions of Religiously-Confessions as an Obstacle to Development of Tolerance is in Ukrainian Sotsiume.

The article is devoted to the analysis of toleration problems, which always sharply stood in human society and can not be solved out of context of development of tolerance as socio-humanitarian phenomenon. The attention is paid to the fact that in the religiously confessional fight of today UPC of KP come forward main acting people that UPC, a conflict between which continues to rot on soil of control after the most sacred objects of the state.